

EDDO

Ebbas Danske Ordbog

EDDO

Ebbas Danske Ordbog

*Ord til Ebba Hjorth
på 70-årsdagen 2. maj 2016*

DRONNINGESTOL sb.

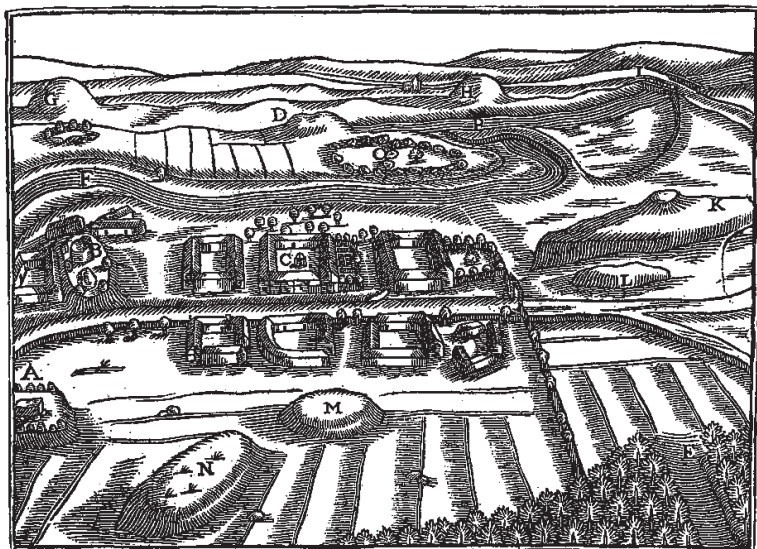
Af Bent Jørgensen

Selve ordet *dronning* kan man læse om hos Hjorth 1990, men som man ved fra store og gode ordbøger som f.eks. ODS og DDO, er det nødvendigt at bringe en række af de sammensætninger, et bestemt ord kan indgå i, f.eks. for at vise sammensætningsform eller særlig betydningsrelation mellem sammensætningsleddene. For subst. *dronningestol*, der i ODS har brugsbetegnelsen *poet.* med eksempler udelukkende fra 1800-tallet, gælder det særlige forhold, at det øjensynlig er ældre belagt og mere udbredt som stednavn end som appellativ. Det er karakteristisk nok heller ikke belagt hverken hos *Kalkar* eller i DDO.

Det ældste eksempel findes i den forklarende tekst til Worms prospekt af Lejre (Worm 1643, s. 22 f.; se illustration), hvor en lokalitet forklares som „Dronningstolen seu Reginæ solium“, dvs. ‘dronningestolen eller dronningens trone’. Navnet videreføres i den antikvariske tradition, til dels i formen *Dronningestenen* og med forskellige traditioner tilknyttet, jf. ndf. samt Schmidt 1932, s. 130.

Næstældst i overlevering er *Dronningestolen* på Møns Klint, nævnt i *Atlas Danicus* 1677 som *Dronning Stool*. Navnet bæres stadig af et højdedrag lige nord for Maglevandsfald, men det er fuldstændig forandret ved en sammenstyrtning i 1868 samt flere efterfølgende skred.

Hertil kommer følgende lokaliteter anført i kronologisk orden efter ældste overlevering:

På Ole Worms prospekt fra 1643 af Lejre er Dronningstolen markeret med et B.

Ramsømagle, Gadstrup sogn, Ramsø herred
(MB 1682 Droningstolen)

Kirke Hvalsø sogn og by, Volborg herred
(MK 1790 Dronninge Stoelen)

Silkeborg landdistrikt, Gjern herred
(Mansa 1846 Dronningstol)

Frederiksdal, Kgs. Lyngby sogn, Sokkelund herred
(Fleuron 1919 Dronningestolen)

Grejsdalen, Hornstrup sogn, Nørvang herred
(Optegnelse 1916 i Afdeling for Navneforskning
Dronningstolen)

samt næsten-navnet i præsteindberetning 1808 til Oldsagskommissionen fra Marvede sogn, Ø. Flakkebjerg herred:

(..) een Steen, ikke med Konst, men af Naturen dannet som een liden Lænestoel, hvilken efter gammel Sagn, kaldes Dronning Margarethes.

(Adamsen & Jensen 1998, s. 419)

Navnet er desuden eftersøgt uden for det nuværende Danmarks grænser, og her møder man på Utklipporna i Torhamns sogn i Blekinge i 1684 navneformen *Dråtninge Stool*, jf. nærmere Ohlsson 1939, s. 171, og i 1900-tallet er navnet *Drottningestolen* navn på den sydøstre pynt af øen Tjörnekalv i Bohuslän nord for Göteborg, jf. OGB 7, s. 237. Langt væk på hver sin måde finder man over Sverige i 1600-tallet navnet *Drottningstolen* anvendt om stjernebilledet Cassiopeia (SAOB D 2199), mens *Dronningestolen* i nutiden er navn på en vejstation i Nordøstgrønland i Dronning Louise Land.

Det naturlige modstykke til *dronningestol* er *kongestol*, der som appellativ er langt bedre og mere alsidigt belagt, jf. *Kalkar, Moth*, ODS. Som stednavn står det på dansk grund i skyggen af *Dronningestolen*. Det findes ved Slænsø syd for Silkeborg i luftlinje ca. 6 km sydøst for *Dronningestolen*. De to navne må aktivt støtte hinanden, men noget sikkert om deres oprindelse kendes ikke. De anses givetvis med rette for at høre til i første halvdel af 1800-tallet, jf. *Wikipedia*. Ældste belæg på *Kongestol* er ligeledes Mansas kort 1846 (*Kongestoel*).

En aktiv sammenhæng er der antagelig ligeledes mellem *Kongestolen* (nu *Königsstuhl*) på Rügen og *Dronningestolen* både på Blekingekysten og på Møn. Det rügenske navn

Dronningestolen på
Møns Klint er markeret
med bogstavet E på
prospektet i Danske
Atlas 1763.

nævnes tidligst i en svensk Østersø-beskrivelse fra 1644 i konteksten „Jassmund är itt högdt Skogzland på then Nordost sijdhan heel brandt, vthi samma brant äre tree hwijte Krijtberg, som kallas Kongzstolen“ (Richter 1925-28, s. 64). Man kan ikke se mellem de tre lokaliteter, men de må antages at have indgået i 1600-tallets orientering i farvandet, selvom Månsson faktisk ikke nævner de to *Dronningestole*.

To navne *Kongestolen* findes yderligere i Danmark i henholdsvis Sønderjylland (ved Gråsten, jf. DS 6, s. 495) og på Bornholm (ved Allinge, jf. DS 10, s. 71). De er først overleveret i 1800- og 1900-tallet og har ikke modsvar i nogen *Dronningestol*.

Subst. *dronningestol* forklares i ODS som ‘en dronnings trone’, og det er samme betydning, Worm har opfattet ved at oversætte med det latinske ord *solium*, samme ord som Moth anvender til oversættelse af *kongestol*. At dømme efter Worms prospekt er det snarere det kongelige navnemiljø end udpræget høj beliggenhed, der kan have udløst navnet i Lejre, men forestillingen om særlig høj beliggenhed for Lejres *Dronningestol* kommer for dagen i professor Thorlacius’ indberetning til Oldsagskommissionen i 1808, hvor det hedder, at

Kongestolen eller Drotningesteenen forhen har staaet paa et andet Sted, formodentlig i eller nærmere ved Kongeborgen; hvilken Efterretning synes rimelig dels efter Sagens egen Natur, dels af den Tradition, som man har i Omegnen, at den fordem kunde sees i en 2 til 3 Miles Frastand, hvilket paa det Sted, hvor den nu ligger, vist ikke er muligt.

(Adamsen & Jensen 1998, s. 74)

For *Dronningestolen* på Møn, ved Blekinge og i Bohuslän er det klart den prominente og høje beliggenhed, som navnet sigter til. Det samme gælder givetvis *Dronningestolen* ved Silkeborg, og her er der en klar sammenligningsmulighed med *Kongestolen* lidt sydligere. *Kongestolen* på 82 m over havet kan se ned på *Dronningestolen* 47 m over havet. Højdemomentet ligger også bag navnet på *Dronningestolen* oven for Grejsdalen, hvor kong Christian den 8. og hans dronning engang skal have drukket te, og højde – om end i mindre skala – ligger også bag udsigtsbænken *Dronningestolen* ved Frederiksdal.

Hvordan kommer alle disse forskellige lokaliteter til at bære navnet *Dronningestol*? Er det lighed med et specielt (prominent) sæde, er det opkaldelse efter prominent stednavn, eller skyldes det en form for dronningeffekt? Sidde-muligheden nævnes udtrykkelig i forbindelse med Lejre og Marvede, men den egentlige spredning skyldes utvivlsomt en kombination af prominent lokalitet og kendt dronning. Den prominente lokalitet er næppe Lejre-monumentet, der vakler mellem *-stol* og *-sten*, men derimod højdepunktet på Møns Klint, som jeg anser for gennem opkaldelse at ligge bag navnene ved Silkeborg, i Blekinges skærgård, i Bohuslän og i Nordøstgrønland. Men det var ikke gået uden støtte fra en kendt dronning, og det er den mangestedsnærværende dronning Margrete den 1. (1353-1412). Hun er allerede nævnt ovenfor i forbindelse med Marvede, hun indgår i nogle af sagnene omkring Lejre, og hun er med navns nævnelse involveret i sagndannelse omkring en lang række danske lokaliteter, jf. bl.a. Ellekilde 1931 og 1954. Det er hendes styrke som sagnmagnet, der betinger, at et sub-

stantiv som *dronningestol* kan vinde indpas i en sådan grad, at det stiller det mandlige modsvar helt i skyggen.

LITTERATUR

- Adamsen, Christian & Jensen, Vivi (udg.) 1998: *Danske Præsters Indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807. Sjælland, Samsø og Møn*.
- Ellekilde, Hans 1931: „Danmarks Folkesagn“. *Folkeviser, Folkesagn og Folkeeventyr. Nordisk Kultur*, bd. 9, s. 154-157.
- Ellekilde, Hans 1954: „Nordsjællandske Folkesagn om Dronning Margrethe og hendes Forældre“. *Fra det gamle Gilleleje. Nordsjællands-kystens årbog 1954*, s. 23-43.
- Fleuron, Svend 1919: *Skovene om Fursøen*, 2. udg.
- Hjorth, Ebba 1990: „Skøn, sterk, karssk, viis oc velboren“. *Gulnares Hus*, s. 33-40.
- MB = markbog. Forarbejde til Christian 5.s matrikel.
- MK = matrikelkort. Geodatastyrelsens arkiv.
- OGB = Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län, bd. 1 ff., 1923 ff.
- Ohlsson, Bertil 1939: *Blekingskusten mellan Mörrums- och Ronnebyån. Namnhistorisk undersökning*.
- Resen, P.H. 1677: *Atlas Danicus*. Udg. af Ib Rønne Kejlbo, 1974.
- Richter, Herman (udg.) 1925-28: *Een siö-book, som innehåller om siöfarten i Östersjön aff Johan Månsson Stockholm 1644*.
- Schmidt, August F. 1932: *Danmarks Kæmpesten*.
- Worm, Ole 1643: *Danicorum monumentorum liber primus*.

FORKORTELSER

DBO = *Den Danske Begrebsordbog*, 2014.

DDO = *Den Danske Ordbog*, bd. 1-6, 2003-2005. Opdateres løbende på *dsl.dk*.

DS = *Danmarks Stednavne*, bd. 1 ff., 1922 ff.

DSH = Skautrup, Peter 1944-1970: *Det danske sprogs historie*, bd. 1-5.

EDD = *The English Dialect Dictionary*, 1898.

EDO = EDO. *Ebbas Danske Ordbog*, 2016.

Feilberg = Feilberg, H.F. 1886-1914: *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål*, bd. 1-4.

Fritzner = Fritzner, J. 1886-1896/1972: *Ordbog over det gamle norske Sprog*, bd. 1-3/4.

GDS = Hansen, Erik & Heltoft, Lars 2011: *Grammatik over det Danske Sprog*, bd. 1-3.

GG = Brøndum-Nielsen, Johs. 1928-1973: *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling*.

GO = *Gammeldansk Ordbog*. Under redigering, publiceres løbende på *dsl.dk*.

GS = *Gammeldansk Seddelsamling*. Netpubliceret 2010 på *dsl.dk*.

Holbo = *Holberg-Ordbog*. *Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog*, bd. 1-5, 1981-1988. Netpubliceret på *dsl.dk*.

JO = *Jysk Ordbog*, bd. 1, hæfte 1-4, 1970-1979. Derefter løbende netpublicering på jyskordbog.dk.

Kalkar = Kalkar, Otto 1881-1918: *Ordbog til det ældre danske sprog (1300-1700)*, bd. 1-5.

KorpusDK, *Korpus 90*, *Korpus 2000* = Tekstkorpus på DSL med 56 mio. løbende ord fra årene 1983-1992 (*Korpus 90*; 28 mio. ord; delgrundlag for DDO) og 1998-2002 (*Korpus 2000*; 28 mio. ord). Netpubliceret på dsl.dk.

MED = *Middle English Dictionary*, 1956-1999.

Meyer, *Meyers Fremmedordbog* = Meyer, Ludvig 1924: *Fremmedordbog*. 8. udg. ved J. P. F. D. Dahl og F. V. Dahl. Netpubliceret 2014 af DSL med titlen *Meyers Fremmedordbog* på meyersfremmedordbog.dk. (1. udg., 1837).

Moth, *Moths Ordbog* = Håndskrevet ordbog i 62 foliobind fra årtierne omkring 1700. Netpubliceret 2013 på dsl.dk.

NDO = *Nudansk Ordbog*, bd. 1-2, 1953. (15. udg., 1992); *Politikens Nudansk Ordbog med etymologi*, 1999 (4. udg., 2010); fra 2010 netpubliceret på Ordbogen.com.

NOiD = *Nye Ord i Dansk 1955 til i dag*. Netpubliceret 2007 på dsn.dk, opdateres løbende.

ODS = *Ordbog over det danske Sprog*, bd. 1-28, 1919-1956. Netpubliceret på dsl.dk (sammen med ODS-S).

ODS-S = *Ordbog over det danske Sprog. Supplement*, bd. 1-5, 1992-2005. Netpubliceret på dsl.dk (sammen med ODS).

OED = *Oxford English Dictionary* (online).

ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog*, bd. 1-3, 1995-2005 (Registre, 1989; Nøgle 1-3, 2004). Derefter som netpublikation på onp.ku.dk.

RO, RO 1955 osv. = *Retskrivningsordbog*, 1955 og *Retskrivningsordbogen*, 1986 (4. udg., 2012, derefter som opdateret netpublikation på dsn.dk). Også netpubliceret 2014 på rohist.dsn.dk (sammen med andre (ældre) retskrivningsordbøger).

SAOB = *Ordbok över svenska språket*, bd. 1 ff., 1898 ff. Netpubliceres på saob.se.

SDE = *Den Store Danske Encyklopædi*, bd. 1-20, 1994-2001. *Supplement*, 2002 og 2006. Opdateret netpublikation på denstoredanske.dk.

ØMO = *Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer*, bd. 1 ff., 1992 ff.

EDO

EBBAS DANSKE ORDBOG

© Det Danske Sprog- og Litteraturselskab
og bidragyderne 2016

ISBN 978-87-7533-036-2

Redaktion:

Laurids Kristian Fahl, Birgitte Jacobsen,
Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen
og Merete K. Jørgensen

Portrætfoto:

Thorstein Johannes Balle

Omslagsillustration:

Eva Hjorth

Typografisk tilrettelægning og sats:

Mette og Eric Mourier

Papir:

Munken Pure Rough 100 g

Skrift:

Fedra Serif og Fedra Sans

Tryk:

Tarm Bogtryk

Indbinding:

Centrum

Udgivet med støtte fra:

Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond

Mette og Eric Mourier

Eva Hjorth

Tarm Bogtryk

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab

virksomhed, at halvdelen af den
virkende til en god regulering, er
sinker og måske helt undgået
folder-med 90.

-en, -e, -ene; [sæg]. i sms, senge-
[sæg]

møbel, leje til at sove på, ofte ref.
op med matr., dør, pude - of
slut i et
1970-1980